

Анотований список мохоподібних заповідника «Єланецький степ» та прилеглих територій (Миколаївська область, Україна)

Михайло Федосійович Бойко

Бойко М.Ф., 2009: Анотований список мохоподібних заповідника «Єланецький степ» та прилеглих територій (Миколаївська область, Україна). *Чорноморськ. бот. журн.*, т.5, № 4: 583-588.

У статті наводиться список мохоподібних заповідника, який нараховує 46 видів, з яких три є представниками відділу Marchantiophyta, а 43 – Bryophyta. Найбільшою кількістю видів представлені родини Pottiaceae – 9 видів, Brachytheciaceae – 6, Bryaceae – 6 та Нурпасеae – 5. Серед родів домінує *Bryum*, який представлений тут 6 видами. Роди *Orthotrichum* та *Brachythecium* мають по 3 види, 9 родів представлених на дослідженій території двома видами, останні 16 родів одновидові.

Ключові слова: мохоподібні, природний заповідник «Єланецький степ», Україна

Войко М.Ф., 2009: The annotated list of Bryophytes of “Yelanetsky step” Nature Reserve and adjacent territory (Mykolaivs’ka oblast’, Ukraine). *Chornomors’k. bot. z.*, vol.5, № 4: 583-588.

The list of Bryophytes of the reserve is given in the article with 46 species, including 3 from division Marchantiophyta and 43 – Bryophyta. Pottiaceae family has the greatest number of species – 9, Brachytheciaceae – 6, Bryaceae – 6, Нурпасеae – 5. The *Bryum* genera dominates with 6 species here. The genera *Orthotrichum* and *Brachythecium* have 3 species each, 9 genera are represented by 2 species, the rest genera have only one species in each.

Key words: Bryophyta, “Elanetsky step” Nature Reserve, Ukraine

Бойко М.Ф., 2009: Аннотированный список мохообразных природного заповедника “Еланецкая степь” и прилежащих территорий (Николаевская область, Украина). *Черноморск. бот. журн.*, т.5, № 4: 583-588.

В статье приведен список мохообразных заповедника, который насчитывает 46 видов, из них три вида представители отдела Marchantiophyta, 43 – Bryophyta. Наибольшим количеством видов представлены семейства Pottiaceae – 9 видов, Brachytheciaceae – 6, Bryaceae – 6 и Нурпасеae – 5. Среди родов доминирует *Bryum*, который представлен здесь 6 видами. Роды *Orthotrichum* и *Brachythecium* имеют по 3 вида, 9 родов представлены на исследованной территории двумя видами, все последние 16 родов являются одновидовыми.

Ключевые слова: мохообразные, природный заповедник “Еланецкая степь”, Украина

Природний заповідник «Єланецький степ», площею 1675,7 га, розташований у Єланецькому та Новоодеському районах Миколаївської області. За геоботанічним районуванням України його територія лежить на межі підзони різнотравно-типчакково-ковилових степів та підзони типчакково-ковилових степів Приазовсько-Чорноморської степової підпровінції Понтичної провінції, у Вознесенсько-Новобузькому та Новоодеському геоботанічних районах. За фізико-географічним районуванням заповідник розташований у-Бузько-Дніпровському низовинному степу Причорноморського середньостепового краю Середньостепової підзони Степової зони. Клімат району заповідника помірно-континентальний, посушливий. Середньорічна кількість опадів 438 мм, середньорічна температура 13°C [ГЕОБОТАНІЧНЕ районування ..., 1977; МАРИНИЧ, ШИЩЕНКО, 2005].

Рис. 1. Картосхема заповідника «Сланецький степ» та прилеглих територій.

Fig. 1. Nature reserve «Yelanetsky step» and adjacent territories (Mykolayiv region, Ukraine).

Festuca valesiaca Gaudin, *Thymus dimorphus* Klok. et Shost., *Botriochloa ischaetum* (L.) Keng, *Caragana frutex* (L.) C.Koch, *Elytrigia repens* (L.) Nevski та ін. Є також невеличкі залишки природних лісів та чагарників з *Ulmus carpiniifolia* Rupp., *Crataegus monogyna* Jacq., *Prunus spinosa* L.. У залишках лісопосадок та в лісомугах домінують *Robinia pseudoacacia* L. та *Armeniaca vulgaris* Lam. На дні балки Роза є залишки дерев *Salix alba* L., *Tilia cordata* Mill. та ін. У складі флори заповідника є рідкісні види рослин, що включені до Червоної книги України та до Європейського Червоного списку. Серед них види *Stipa*, а також *Astragalus dasyanthus* Pall., *Pulsatilla pratensis* (L.) Mill., *Genista scythica* Pacz., *Dianthus lanceolatus* Steven, *Silene hypanica* Klokov, *Caragana scythica* (Com.) Pojark. тощо [ЗАПОВІДНИКИ..., 1999; ЧЕРВОНА..., 2009].

Відомостей щодо мохоподібних власне території заповідника та прилеглих територій до наших досліджень не було, тому їх вивчення є безперечно актуальним. Треба зауважити, що В.М. Мельничук [Мельничук, Бачурина, 1989], посилаючись на працю А.О. Сапегіна [САПЕГИН, 1910], вказує для с. Водяне Сланецького району

Територія охоплює яружно-балкову систему на правобережжі р. Громоклії, яка представлена балками Роза, Орлова та Прусакова з надбалковими плакорами.

На дні балок можуть затримуватися весняні та дощові води, влітку вода висихає, лише у тальвегу балки Роза є постійно заболочені ділянки. Ґрунти чорноземні, на схилах балок щербеністі з вапняковим рухляком. Є відслонення вапняків, гранітів. Значні відслонення гранітів та вапняків розташовані на прилеглих до заповідника територіях в околицях сіл Водяно-Лорине, Возсіятське та Карлівка, що розташовані по течії р. Громоклія (рис. 1, 2). На наш погляд, ці прилеглі території, відповідно до їх ботанічної цінності, заслуговують на приєднання до заповідника.

Матеріали щодо флори і рослинності заповідника є у деяких публікаціях [КОСТИЛЬОВ, 1987; ЗАПОВІДНИКИ..., 1999 та ін.]. Серед основних типів рослинного покриву – цілинні степи на плакорі та схилах балок, луки та лучно-степові угруповання в тальвегах балок, перелоги різного віку, переважно з часу заснування заповідника (1996 р.), петрофітні степи. Тут серед домінуючих – види *Stipa* L.,

Миколаївської області, яке розташоване у межах дослідженої території, три види мохів – *Aulacomnium palustre*, *Orthotrichum speciosum* та *Polytrichum juniperinum*. Однак, у праці А.О. Сапегіна йдеться про інше с. Водяне, яке знаходиться біля Чорного лісу у Знам'янському районі Кіровоградської області.

Матеріали та методи досліджень

Збори матеріалу для визначення та гербаризації та польові дослідження мохоподібних проводилися за загальноприйнятою методикою під час експедиційних виїздів до району дослідження: територія заповідника, околиці сіл Водяно-Лорине, Возсіятське та Карлівка (жовтень 1987 р., травень 2008 р., липень 2009 р.).

Зібраний матеріал зберігається у бріологічному гербарії кафедри ботаніки Херсонського державного університету (КНЕР). Назви видів мохоподібних подаємо за «Чеклістом мохоподібних України» [Бойко, 2008].

Результати досліджень

До складу мохоподібних району дослідження входять 46 видів 28 родів 17 родин. З них 43 види відносяться до відділу Bryophyta і лише три види представляють відділ Marchantiophyta. Серед бріофітних мохів переважають верхоплідні, їх нараховується 27 видів, бокоплідних менше, лише 16 видів. Найбільшою кількістю видів представлені родини Pottiaceae – 9 видів, Brachytheciaceae – 6, Bryaceae – 6, Нурпасеae – 5. Більше половини родин (9 з 17) представлені тільки одним видом. Серед родів домінує *Bryum*, який представлений тут 6 видами. Роди *Orthotrichum* та *Brachythecium* мають по 3 види, 9 родів представлені у заповіднику двома видами, останні 16 родів одновидові. Переважання одновидових родин і родів свідчить про значну роль міграційних процесів у формуванні складу мохоподібних даної території. З рідкісних видів знайдено мох *Physcomitrium arenicola*, що зростає на засоленому ґрунті біля с. Водяно-Лорине Єланецького району Миколаївської області. Цей вид включено до Червоної книги європейських бріофітів (Red Data Book of European bryophytes) [RED..., 1995].

Анотований список мохоподібних

MARCHANTIOPHYTA

- MANNIA fragrans** (Balbis) Frye & Clark Миколаївська обл., Єланецький р-н, за с. Возсіятське. В неглибоких щілинах освітлених гранітів.
- LORHOCOLEA minor** Nees. Миколаївська обл., Єланецький р-н, за с. Возсіятське. На незадернованому ґрунті, в тріщинах кристалічних порід.
- RICCIA glauca** L. Миколаївська обл., Єланецький р-н, за с. Возсіятське. На каменях з прошарком гумусу.

BRYOPHYTA

- AMBLYSTEGIUM juratzkanum** Schimp. Миколаївська обл., Єланецький р-н, Карлівка. На ґрунті між коренями дерев в обводнених місцях.
- AMBLYSTEGIUM serpens** (Hedw.) Schimp. Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». На вологих місцях, на мокрому ґрунті.
- AULACOMNIUM palustre** (Hedw.) Schwaegr. Миколаївська обл., Єланецький р-н, Водяно-Лорине. В заболочених місцях.
- BRACHYTHECIUM campestre** (H. Müll.) Schimp. Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ», Карлівка по р. Громоклеї. В степах, на степових схилах.

Рис. 2. У природному заповіднику «Сланецький степ» (Миколаївська область, Україна) (травень 2008 р.).

Fig. 2. In the nature reserve «Yelanetsky step» (Mykolayiv region, Ukraine) (May, 2008).

BRACHYTHECIUM mildeanum (Schimp.) Schimp. Миколаївська обл., Сланецький р-н, Карлівка. На вологих місцях у заглибленнях з шаром гумусу на вапнякових відслоненнях.

BRACHYTHECIUM salebrosum (Hoffm. ex F. Weber & Mohr) Schimp., nom. cons. Миколаївська обл., Сланецький р-н, Карлівка. На ґрунті в заростях чагарників.

BRACHYTHECIASTRUM velutinum (Hedw.) Ignatov & Huttunen (*Brachythecium velutinum* (Hedw.) Schimp.). Миколаївська обл., Сланецький р-н, заповідник «Сланецький степ», Карлівка по р. Громоклеї. На ґрунті, на різноманітних скелях, в чагарниках, в степах, на схилах.

BRYUM argenteum Hedw. Миколаївська обл., Сланецький р-н, заповідник «Сланецький степ». На порушеному ґрунті, на вапняках.

BRYUM caespiticium Hedw. Миколаївська обл., Сланецький р-н, заповідник «Сланецький степ». На ґрунті в степах.

BRYUM capillare Hedw.). Миколаївська обл., Сланецький р-н, заповідник «Сланецький степ». На гумусі під чагарниками.

BRYUM creberrimum Taylor (*B. affine* F.W.Schultz non J.F.Gmel. ex Broth., *B. cuspidatum* (Bruch & Schimp.) Schimp.) Миколаївська обл., Сланецький р-н, заповідник «Сланецький степ». На вапнистому ґрунті.

BRYUM rubens Mitt. Миколаївська обл., Сланецький р-н, заповідник «Сланецький степ». На вапняках, вкритих шаром ґрунту.

BRYUM turbinatum (Hedw.) Turp. Миколаївська обл., Сланецький р-н, заповідник «Сланецький степ». На сирому ґрунті.

CAMPYLOPHYLLUM calcareum (Crundw. & Nyholm) Hedenäs (*Campylidium calcareum* (Crundw. & Nyholm) Ochyra, *Campylium calcareum* Crundw. & Nyholm).

Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». На вапнякових каменях та вапнистому ґрунті.

- CAMPYLOPHYLLUM sommerfeltii** (Myrin) Hedenäs (*Campylium sommerfeltii* (Myrin) Lange, *Campylidium sommerfeltii* (Myrin) Ochyra, *Chrysohypnum sommerfeltii* (Myrin) Roth). Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ», Карлівка по р. Громоклеї. На ґрунті на вапнистих породах, на пеньках.
- CERATODON purpureus** (Hedw.) Brid. Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». На різноманітних природних і антропогенних субстратах.
- GRIMMIA anodon** Bruch & Schimp. Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». На освітлених гранітах.
- GRIMMIA pulvinata** (Hedw.) Sm. Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». На вапнякових каменях.
- HEDWIGIA ciliata** (Hedw.) P. Beauv. (*H. albicans* Lindb.) Миколаївська обл., Єланецький р-н, Водяно-Лорине. На гранітних скелях. Космополітний вид.
- НОМАЛОТНЕСІУМ lutascens** (Hedw.) Robins. (*Camptothecium lutescens* (Hedw.) Schimp.). Миколаївська обл., Єланецький р-н, Водяно-Лорине, Карлівка. На степових схилах з відслоненнями вапняків, на вапняках, в заростях чагарників.
- НОМАЛОТНЕСІУМ sericeum** (Hedw.) Schimp. Миколаївська обл., Єланецький р-н, Водяно-Лорине. На стовбурах дерев, на каменях.
- НУРNUM cupressiforme** Hedw. Миколаївська обл., Єланецький р-н, Водяно-Лорине. На ґрунті, на вапняках, гранітах.
- НУРNUM vaucheri** Lesq. (*H. cupressiforme* var. *vaucheri* C.Jens., *Stereodon vaucheri* (Lesq.) Lindb. ex Broth.). Миколаївська обл., Єланецький р-н, Карлівка. На вапнистих субстратах, на відслоненнях вапняків.
- FUNARIA hygrometrica** Hedw. Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». На прошарках гумусу.
- ЛЕПТОДИСТУМ riparium** (Hedw.) Warnst. (*Amblystegium riparium* (Hedw.) Schimp.) Миколаївська обл., Єланецький р-н, Возсіятське. У воді і біля води на каменях та на ґрунті.
- LESKEA polycarpa** Hedw. Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». На стовбурах дерев.
- LEUCODON sciuroides** (Hedw.) Schwaegr. Миколаївська обл., Єланецький р-н, Водяно-Лорине. На стовбурах дерев, на гранітах.
- ОРТНОТРИСНУМ affine** Schrad. ex Brid. (*O. fastigiatum* Bruch ex Brid., *O. affine* var. *fastigiatum* Hüb.). Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». На стовбурах дерев листяних порід.
- ОРТНОТРИСНУМ anomalum** Hedw. Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». – на освітлених вапнякових каменях та на окремих камінчиках, що стирчать з вапнистого ґрунту, на вапняковому щербенистому ґрунті.
- ОРТНОТРИСНУМ speciosum** Nees (*O. elegans* auct. eur. non Schwägr.). Миколаївська обл., Єланецький р-н, Водяно-Лорине. На стовбурах дерев.
- PHASCUM cuspidatum** Hedw. (*Phascum acaulon* Lindb.). Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». В степу, на степових схилах, на прилеглих полях.
- PHASCUM piliferum** Hedw. Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». В степу, на степових схилах, на прилеглих полях.
- PHYSCOMITRIUM arenicola** Lazar. Миколаївська обл., Єланецький р-н, Водяно-Лорине. На ґрунті з засоленням. Рідкісний вид, включений до Червоної книги європейських бріофітів (Red Data Book of European Bryophytes (1995)).
- AULACOMNIUM palustre** Hedw. Миколаївська обл., Єланецький р-н, Водяно-Лорине. В тріщинах кристалічних порід.

- PTERYGONEURUM ovatum** (Hedw.) Dix. (*P. cavifolium* Jur., *P. pusillum* Broth.). Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». На вапнистому ґрунті, в степу, на степових схилах, на прилеглих полях.
- PTERYGONEURUM subsessile** (Brid.) Jur. (*Gymnostomum subsessile* Brid.) Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». В степу, на степових схилах.
- PYLAISIA polyantha** (Hedw.) Schimp. (*Pylaisiella polyantha* (Hedw.) Grout) Миколаївська обл., Єланецький р-н, Водяно-Лорине. На основі стовбурів дерев.
- SCHISTIDIUM apocarpum** (Hedw.) Bruch & Schimp. (*Grimmia apocarpa* Hedw., *S. apocarpum* ssp. *vulgare* Loeske). Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». На вапнякових каменях.
- SYNTRICHIA ruraliformis** (Besch.) Cardot (*S. ruralis* var. *ruraliformis* (Besch.) Delogne, *S. ruralis* var. *arenicola* J.J.Amann, *Tortula ruraliformis* (Besch.) Ingham). Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». На кам'янистих схилах.
- SYNTRICHIA ruralis** (Hedw.) F. Weber & Mohr (*Tortula ruralis* (Hedw.) P.Gaertn., В.Мey. & Scherb.) Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». В степу, на вапнякових каменях, на горизонтальних поверхнях з помітним прошарком гумусу.
- TORTULA lanceola** Zander (*Pottia lanceolata* (Hedw.) Müll. Hal.) Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». На карбонатному ґрунті в степу.
- TORTULA muralis** Hedw. Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». На вапнякових каменях в степу.
- WEISSIA longifolia** Mitt. (*Astomum crispum* (Hedw.) Hampe). Миколаївська обл., Єланецький р-н, заповідник «Єланецький степ». На ґрунті в степу та на степових схилах.

Список літератури

- БАЧУРИНА Г.Ф., МЕЛЬНИЧУК В.М. Флора мохів Української РСР. Вип. 3. – К.: Наук. думка, 1989. – 175 с.
- БОЙКО М.Ф. Чекліст мохоподібних України. – Херсон: Айлант, 2008. – 232 с.
- ГЕОБОТАНІЧНЕ районування Української РСР. – К.: Наук. думка, 1977. – -04с.
- ЗАПОВІДНИКИ і національні природні парки України / Андриєнко Т., Артеменко В., Біляк М. та ін. – К.: Вища школа, 1999. – 232 с.
- КОСТИЛЬОВ О.В. Рослинність запроєктованого заповідника «Єланецький» // Укр. ботан. журн. – 1987. – 44, № 2. – С. 77-81.
- МАРИНИЧ О.М., ШИЩЕНКО П.Г. Фізична географія України: Підручник. – К.: Знання, 2005. – 511 с.
- ЧЕРВОНА книга України. Рослинний світ / за ред. Я.П.Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.
- RED Data Book of European bryophytes. – Trondheim: Europ. Comm. for Conserv. of Bryophytes. – 1995. – 291 p.

Рекомендує до друку
О.Є.Ходосовцев

Отримано 15.12.2009 р.

Адреса автора:

М.Ф. Бойко
Херсонський державний університет
вул. 40 років Жовтня, 27
Херсон 73000,
Україна
e-mail: bomifed@ksu.ks.ua

Author's address:

M.F. Boiko
The Kherson State University
27, 40 Rokiv Zhovtnya str.
Kherson 73000
Ukraine
e-mail: bomifed@ksu.ks.ua